

Виконання судових рішень у європейському цивільному процесі: історичний аспект та сучасна відповідність українського законодавства

Колечко Д. М.¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2025	Право	347.91/.95(4) (477)"18/19"

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17533050>

Анотація. Попри військову агресію РФ інтеграційні процеси в Україні тривають, що зумовлює необхідність адаптації чинного законодавства, зокрема й у сфері виконання судових рішень, до законодавства ЄС.

Виконання судових рішень є невід'ємною складовою права на справедливий суд, а отже, становить завершальну стадію національного цивільного процесу. Водночас у науці досі відсутнє єдине бачення визначення місця виконання судових рішень відповідно до європейських стандартів.

Приєднання до європейської правової спільноти лише на рівні законодавства, без глибокого наукового осмислення базових стандартів і цінностей, врахування їх історичної генези, виглядає недостатнім.

Саме тому доцільним є визначити місце виконання судових рішень у системі європейського цивільного процесу, а також дослідити історичні етапи розвитку виконання судових рішень як його складової.

Ключові слова: виконання судових рішень, генезис виконання судових рішень, європейські стандарти, європейський цивільний процес, виконавче провадження, виконавчий процес, рішення Європейського суду з прав людини.

Enforcement of court decisions in European civil proceedings: historical aspect and current compliance with Ukrainian legislation

Annotation. Integration processes in Ukraine continue despite the military aggression of the Russian Federation, necessitating the adaptation of national legislation, including in the field of enforcement proceedings, to European Union law. The enforcement of court decisions is an integral component of the right to judicial protection and, therefore, constitutes the final stage of both national civil procedure and European civil procedure. At the same time, legal scholarship still lacks a unified understanding of enforcement proceedings in accordance with European standards and their place within the legal system, which hinders the development of a coherent scientific framework for terms such as enforcement of court decisions, enforcement proceedings, enforcement process, and civil enforcement process. Differentiating these concepts is crucial for conceptual clarity and the further advancement of legal science.

Moreover, joining the European legal community solely at the legislative level, without in-depth scholarly analysis of core standards and values and without consideration of their

¹ Національний Університет "Одеська юридична академія" ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7866-3119>

historical genesis, appears insufficient. For the development of a unified legal and cultural mentality within both Ukrainian and European societies, familiarization with fundamental European legal values and standards is of utmost importance. Since the core values of European civil procedure were formed gradually, based on the principle of preserving the authenticity of national legal systems while harmonizing legislation rather than replacing it, it is appropriate to examine the historical evolution of the unification and harmonization of European civil procedure (with regard to enforcement).

Therefore, it is essential to define the place of enforcement of court decisions within the system of European civil procedure, its relationship with Ukrainian law, and to explore the historical stages of the development of enforcement proceedings in the European context.

Keywords: enforcement of court decisions, genesis of enforcement of court decisions, European standards, European civil procedure, enforcement proceedings, enforcement process, European Court of Human Rights decisions.

Вступ

Відповідність правового регулювання виконання судових рішень європейським стандартам набула актуальності у зв'язку з обранням Україною курсу європейської інтеграції. Так Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом була ратифікована у 2014 році, відповідно до якої одним із пріоритетних завдань є адаптація чинного законодавства України до законодавства ЄС [1]. Означене має сенс й для сфери примусового виконання судових рішень.

Позитивних кроків у напрямку реформування системи виконання судових рішень, здійснених Україною у зв'язку з взятими на себе зобов'язаннями, чимало. Незважаючи на військову агресію з боку РФ, що триває з 2014 року, пандемію Covid-19 та складну політичну й економічну ситуацію, Україна вже виконала низку адаптаційних зобов'язань у сфері виконавчого провадження. Зокрема, з 2016 року була реформована система органів виконавчого провадження (прийняті Закони України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» 2016 року), якими запроваджено інститут приватного виконавця в Україні, активно впроваджується система електронних комунікаційних послуг тощо.

Проте деякі вчені, і слід погодитися з їх точкою зору, вважають, що виконавче провадження в Україні перебуває у періоді «трансформації» та потребує подальших активних реформ. Зокрема, Т. Б. Вільчик зазначає, що, незважаючи на позитивно реалізований перший етап реформування виконавчого провадження, його сучасний стан не повною мірою відповідає стандартам законодавства Європейського Союзу [2, с. 7]. Це дійсно так, адже питання, пов'язані з визначенням обсягу повноважень державних та приватних виконавців, транскордонним виконанням судових рішень національних та іноземних судів, залишаються не переосмисленими, а просто імплементованими до діючого національного законодавства.

Краще зрозуміти цінності, вимоги, правила виконання судових рішень в ЄС допоможе дослідження процесу становлення виконання судових рішень в ЄС, до законодавства якого ми прагнемо гармонійно долучитися. Якщо підсумувати, то генезу та становлення виконання судових рішень в рамках європейського цивільного процесу доцільно розглянути з декількох причин.

По-перше, Україна взяла на себе зобов'язання щодо повного узгодження законодавства відповідно до стандартів ЄС. Одним із важливих європейських стандартів є положення ст. 6 Європейської конвенції з прав людини (далі — Європейська конвенція) [3], згідно якої виконання судових рішень є невід'ємною складовою права на справедливий суд.

По-друге, виконання судових рішень у його співвідношенні та взаємному розвитку з європейським цивільним процесом, у національній науковій літературі практично не досліджували. Здебільшого увага науковців була приділена європейському цивільному процесу в контексті якого, розглядали деякі аспекти виконання судових рішень, розуміючи його складовою цивільного процесу. Як зазначає І. Ізарова, яка внесла вагомий внесок у формування наукової доктрини європейського цивільного процесу в Україні: «Формування наднаціонального законодавства у сфері цивільного процесу в ЄС стало результатом реалізації основних положень установчих договорів ЄС, Європейської конвенції та інших конвенцій, а також втіленням теорії про єдність цивільного процесу, що передбачає загальні підходи до здійснення правосуддя в цивільних і комерційних справах» [4, с. 86-87].

По-третє, вже активно набувають свого значення питання виконання рішень українських судів в державах ЄС, оскільки чимало громадян були вимушені просити тимчасового захисту в різних країнах Європейського Союзу у зв'язку з збройною агресією РФ. Перед ними зараз постають питання судового захисту своїх прав, а також виконання рішень українських судів в державах ЄС, а транскордонне виконання на сьогодні - мало досліджене. Як зазначає М.М. Мальський: «На сучасному етапі розвитку національної системи права все ще залишаються не врегульованими питання, які стосуються виконавчого процесу, тобто примусового виконання рішень судів та інших органів, ускладненого іноземним елементом, інформаційна база якого виходить за межі одного правопорядку. Відсутність механізмів реалізації таких норм часто ускладнює чи й унеможлиблює виконання рішень судових або інших юрисдикційних органів» [5, с. 107].

Науковому дослідженню проблем виконавчого провадження приділяли увагу такі науковці, як Н. Голубева, Т. Вільник, І. Іванець, Л. Крупнова, М. Мальський, В. Притуляк, С. Сенік, С. Фурса, С. Щербак, О. Хотинська. Уваги заслуговують також роботи вчених, які розглядали питання виконавчого провадження в контексті цивільного процесу: В. Баранкова, К. Гусаров, В. Комаров.

Деякі теоретичні аспекти виконання судових рішень в міжнародному просторі, досліджував М.М. Мальський, який висвітлив чимало проблем міжнародного виконавчого процесу та підкреслив: «дотепер серед науковців немає єдності щодо визначення місця міжнародного цивільного процесу в системі права України, це, своєю чергою, ускладнює визначення поняття і місця міжнародного виконавчого процесу» [5, с. 55].

Тобто, як вбачається, питання виконання судових рішень у державах ЄС та його вплив на реформування виконавчого провадження в Україні є доволі дискусійним та, як самостійний предмет, мало дослідженим у науковій літературі.

Саме тому *метою* статті є дослідження генези виконання судових рішень у державах ЄС та його вплив на сучасний стан адаптації національного законодавства, що регулює виконання судових рішень в цивільних справах.

Задачами дослідження є визначити місце виконання судових рішень в українській науці; простежити розвиток європейських стандартів виконання судових рішень в європейському цивільному процесі; визначити взаємозв'язок виконання судових рішень в системі європейського цивільного процесу та в Україні.

Результати

Місце й поняття виконання судових рішень в системі європейського цивільного процесу є неоднозначним, а в науці цивільного процесу України — спірним.

Щоб надати оптимальний аналіз дослідженню розвитку виконання судових рішень в умовах адаптаційних процесів України, необхідно окремо розглянути підходи до визначення його місця у науці та в системі судового захисту України, а, також дослідити

його розвиток в європейському цивільному процесі. Такий підхід дасть змогу здійснити порівняння з сучасним станом його регулювання, зрозуміти його трансформацію, як правової категорії в Україні. Адже уникнення цих питань означало б ігнорування основних завдань науки — пізнання та систематизації наукових і практичних поглядів з метою створення цілісної системи знань.

Традиційно, виконання судових рішень тісно пов'язано з такими поняттями, як завершальна стадія судового процесу, виконавче провадження та виконавчий процес.

Термін «виконавче провадження» зустрічається в науковій літературі, відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження». Згідно якої «виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження і примусове виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб) (далі - рішення) - сукупність дій визначених у цьому Законі органів і осіб, що спрямовані на примусове виконання рішень і проводяться на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією України, цим Законом, іншими законами та нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону, а також рішеннями, які відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню» [6].

Тобто, закон розуміє виконання судових рішень як завершальну стадію судового провадження, що складається з сукупності дій на здійснення примусового виконання уповноважених на це осіб. Як вбачається з аналізу даної норми, поняття виконання судового рішення, як завершальної стадії судового процесу зберігається, проте термін рішення має ширше значення, ніж судове. Це пов'язано з тим, що рішеннями, які підлягають примусовому виконанню, Закон визнає й інші види актів, наприклад виконавчі написи нотаріуса (ст. 3).

На думку С. Я. Фурси, виконавче провадження (виконавчий процес) є самостійною галуззю науки з власною системою, предметом, методом правового регулювання та має узагальнювати всю наявну інформацію про виконавче провадження — від організаційної діяльності державних і приватних виконавців до здійснення виконавчого провадження [7, с. 348; с. 181].

Існує підхід — розглядати виконання судових рішень, у тому числі, як невід'ємну складову механізму захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави, тобто як складову права на судовий захист та завершальну стадію судового процесу [8, с. 11].

В контексті розгляду розвитку виконання судових рішень в рамках європейського цивільного процесу, слід виходити саме з розуміння виконання судових рішень як складової права на судовий захист, що ґрунтується на положенні ст. 6 Конвенції.

Хоча прямо стаття не зазначає, що виконання судових рішень є складовою права на справедливий суд, до такого висновку прийшов Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) у своїх рішеннях. Зокрема, у справі *Hornsby v. Greece* суд зазначив: «виконання рішення суду, ухваленого будь-яким судом, розглядається як невід'ємна частина «суду» в контексті ст. 6» [9]; у справі *Юрій Миколайович Іванов проти України* наголошується, що право на суд, захищене ст. 6 Конвенції, було б ілюзорним, якби національна правова система Високої Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалось невиконаним на шкоду будь-якій зі сторін (п. 51) [10]. Така позиція підтримується Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи, що визнає примусове виконання судового рішення невід'ємною частиною основоположного права людини на справедливий судовий розгляд упродовж розумного часу.

Тому цілком логічно, що в контексті європейського стандарту права на справедливий суд виконання судових рішень слід розглядати як його складову.

Таке твердження знаходить своє відображення в практиці Європейського Суду з прав людини й в окремих категоріях цивільних справ. Так, Ю.В. Черняк зазначає:

«Рішення ЕСЧР, які стосуються безпосередньо захисту саме сімейних прав, підтверджують тезу про те, що право на виконання судового рішення є складовою частиною права на справедливий суд й механізму судового захисту» [11, с. 358].

Розуміння виконання судових рішень як складової права на справедливий суд дає підставу дослідити розвиток генези виконання судових рішень в рамках європейського цивільного процесу.

Як зазначила І.О. Ізарова, тенденції до цілеспрямованого зближення права різних країн, а особливо держав-членів Європейського Союзу, відбувалися поступово з метою створення надійного та стабільного правового простору для розвитку суспільства та запровадження єдиного механізму вирішення транскордонних спорів, що сприяло гармонізації цивільного процесуального законодавства держав-членів ЄС [4, с. 86-87]. Дослідження історичної генези розвитку європейського цивільного процесу є відповіддю на питання, що саме становить виконання судових рішень у системі захисту прав у контексті європейських стандартів, а також яким чином розвивалася система виконання судових рішень в рамках цивільного процесу — від передумов до етапу підписання Україною Угоди про асоціацію.

Оскільки європейський цивільний процес — це не єдиний кодифікований акт, а комплекс інститутів ЄС та інституцій, міжнародно-правових конвенцій, практики ЄСПЛ та основних принципів і стандартів країн-учасниць, складно здійснити узагальнення етапів його формування. Проте інакшим чином не можна отримати повну та цілісну картину.

У науковій літературі не існує єдиного сталого підходу до визначення його етапів формування, проте з аналізу основних міжнародних джерел та літератури можна виокремити певні спільні етапи для європейського цивільного процесу та виконання судових рішень.

Передумови формування європейських стандартів виконавчого провадження в Європейському цивільному процесі (Роль Гаазьких конвенцій).

Чимало вчених виокремлюють Загальну декларацію з прав людини, Європейську конвенцію та Брюссельську як передумови виникнення європейського цивільного процесу. Проте, слід підтримати тих правників, які вважають, що першими витокami прагнення створити єдине правове поле на європейському просторі стали Гаазькі конференції, на яких згодом були прийняті Гаазькі конвенції [4, с. 20].

Термін «Гаазькі конвенції» вживається як узагальнюючий термін, що охоплює всі Гаазькі конвенції, яких було прийнято понад 40. Хоча вони й зазнали критики з боку правників та науковців, у сфері правового захисту вони безумовно стали першими актами запровадження ідеї єдиного правового поля в ЄС.

А для деяких категорій цивільних справ, наприклад сімейних, чимало з Гаазьких конвенцій на сьогоднішній день є основними, які дають змогу здійснити виконання у державах ЄС для держав не членів. Як зазначає Ю.В. Черняк: «Істотною особливістю всіх перерахованих Гаазьких конвенцій є те, що вони уніфікують норми одразу декількох інститутів міжнародного цивільного процесу: а) міжнародної підсудності; б) визнання і виконання іноземних судових рішень; в) судового співробітництва.» [11, с. 51]. Також, на її думку: «Узагалі досвід Гаазької конференції з міжнародного приватного права свідчить про те, що норми інституту міжнародної підсудності та інституту визнання й виконання іноземних судових рішень уніфікувати складно».

Етап конвенційного закріплення права на справедливий суд у Європі (прийняття Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.)

Ю.В. Черняк характеризує даний етап наступним чином: «Перш за все, слід згадати ухвалену Радою Європи у 1950 р. Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, яка визначає у статті 8 право на повагу до приватного й сімейного життя й наразі

залишається єдиним міжнародним правовим актом, яким безпосередньо уніфіковано у статті 6 цілу низку принципів цивільного процесу»[11, с. 45].

Гармонізації цивільного процесу держав – членів ЄС (в аспекті виконання).

Хоча питання точного визначення моменту виникнення ідеї загального європейського процесу, а отже й його складової - виконання судових рішень, є спірним в науці, слід погодитися з тим, що з ухваленням Єдиного європейського акту вона набула сильного імпульсу для подальшого розвитку.

Так, у період з 1987 по 1994 рр. був підготовлений документ «Фінальний звіт зі зближення процесуального права в ЄС» («Approximation of Judiciary Law in the European Union») [4, С.33-38], що не є нормативним актом ЄС (директивою, регламентом чи рішенням), а є дослідженням робочої групи з пропозиціями щодо гармонізації законодавства у сфері цивільного процесу держав-учасниць. Проект має чимало пунктів щодо питань цивільного процесу, та, зокрема деякі присвячені саме виконанню судових рішень. Хоча, як було зазначено, проект не отримав статусу нормативного акту, його ідеї згодом були реалізовані в директивах та регламентах ЄС, Ради Європи.

Ну думку Ю.В. Черняк : «Сучасний Європейський цивільний процес включає велику кількість актів, які, залежать від предмета регулювання, першу з яких складають акти, які стосуються міжнародної підсудності, визнання і виконання судових рішень, а також співробітництва у сфері міжнародного цивільного процесу, зокрема Регламент № 44/2001 про міжнародну підсудність та визнання і виконання судових рішень у цивільних і торговельних справах (Регламент Брюссель I/ Brussels I Regulation), Регламент № 1346/2000 про справи про банкрутство (Регламент про банкрутство / Insolvency Regulation), Регламент № 1393/2007 про вручення у державах-членах ЄС судових і несудових документів (Регламент про вручення документів / Service Regulation), Регламент № 1206/2001 про співробітництво між судами Державчленів ЄС щодо одержання доказів у цивільних і торговельних справах (Регламент про докази / Evidence Regulation)» [11, с. 60].

Оскільки Україна не є державою членом ЄС, визначені регламенти не мають для неї юридичної обов'язкової сили, проте вони мають значення в перспективі членства з урахуванням Угоди про асоціацію.

Угода про асоціацію та адаптація національного виконавчого законодавства.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом була ратифікована у 2014 році. Для реалізації її положень була прийнята Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства ЄС від 18.03.2004 р. Метою адаптації правової системи України до законодавства ЄС стало *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити.

Україна взяла на себе зобов'язання привести у відповідність до всіх законодавчих актів ЄС своє законодавство, у тому числі й виконавче. Слід погодитися з думкою Т.Б. Вільчик, яка підкреслює, що: «Організація примусового виконання судових рішень у державах-членах Ради Європи відрізняється від країни до країни. Разом із тим, у цієї системі існують загальні стандарти та принципи визначені Радою Європи.»[2, с. 6-18]. Саме тому такий етап характеризується приведенням до відповідності українського виконавчого законодавства до європейських стандартів, що є єдиними для всіх держав-членів Ради Європи.

Як вбачається, відповідно до взятих на себе зобов'язань, Україною було суттєво оновлено законодавство у сфері виконання судових рішень: Закон України «Про виконавче провадження» (2016 рік), прийнято Закони України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», «Про медіацію» тощо.

М.М. Мальський характеризуючи даний етап реформування зазначив: «Зокрема, цим Законом запроваджено інститут приватних виконавців – суб'єктів приватного

права, що наділені владними повноваженнями з приведення до виконання судових рішень та інших актів у передбаченому законом порядку. Крім того, Законом передбачено створення окремого органу професійного самоврядування виконавців – Асоціації приватних виконавців України та її відповідних органів – Ради приватних виконавців, що наділені низкою істотних повноважень щодо регулювання діяльності приватних виконавців. 5 жовтня 2016 р. набув чинності наказ Міністерства юстиції України від 29.09.2016 р. № 2832/5, яким, зокрема, затверджено нову редакцію Інструкції з організації примусового виконання рішень» [5, с. 74].

Такий етап реформування, здійснений на «енергії імпульсу Угоди», був призупинений зовнішніми подіями — військовою агресією рф. Проте реформування у діючому законодавстві триває, що є відповіддю на виклики об'єктивної реальності, так і з огляду на подальшу перспективу реалізації положень Угоди. Наприклад, прийнято за основу проект Закону «Про примусове виконання рішень» від 14.06.2021 р. № 5660, «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення виконавчого провадження через цифровізацію». Наразі проекти ще не прийнято.

Слід зазначити, на даному етапі особливої актуальності набувають питання виконання судових рішень у державах ЄС. Це пов'язано з багатьма чинниками. Основними з яких є те, що чимало українських громадян були змушені звернутися за тимчасовим захистом до держав ЄС, а, отже все більше питань судового захисту й виконання судових рішень у державах ЄС постає перед ними. Транскордонне виконання рішень українських судів у державах ЄС практично не досліджувалось в національній юридичній літературі, тому, як практичних, так й теоретичних питань чимало.

Як було досліджено в етапах розвитку європейського цивільного процесу, єдиного акту (попри чисельні спроби) не існує, та в різних видах правовідносин, необхідно враховувати велику кількість міжнародних та національних актів, що регулюють питання виконання судових рішень. Наприклад, для сімейно-правових спорів важливим аспектом, думку Ю.В. Черняк є те, що : «Застосування судами України принципу взаємності при вирішенні справ про визнання й виконання судових рішень із сімейних справ сприяє визнанню іноземних судових рішень на території України, але не означає автоматичного визнання рішень вітчизняних судів за кордоном. Тому надзвичайно важливою є участь України в низці Гаазьких конвенцій, які уніфікують норми інституту визнання та виконання судових рішень з різних категорій міжнародних сімейних спорів» [11, с. 358].

Висновки

З урахуванням інтеграційних процесів, що тривають в Україні, та зобов'язанням привести національне законодавство у відповідність європейським стандартам запропоновано розглядати виконання судових рішень в системі захисту цивільних прав як невід'ємну складову права на справедливий суд. Означений підхід дав змогу розглянути його взаємний розвиток з системою європейського цивільного процесу. Такий висновок логічно пов'язаний з підходом Конвенції та її тлумаченням Європейським судом з прав людини.

З урахуванням розвитку європейського цивільного процесу, можна виокремити наступні етапи розвитку виконання судових рішень:

Передумови формування європейських стандартів виконавчого провадження в Європейському цивільному процесі (роль Гаазьких конвенцій);

2) Етап конвенційного закріплення права на справедливий суд у Європі, та його складової виконання судових рішень (Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод);

3) Гармонізація цивільного процесу держав – членів ЄС (в аспекті виконання);

4) Угода про асоціацію та адаптація національного виконавчого законодавства (2014 рік).

Як свідчить історичний і порівняльний аналіз розвитку європейського цивільного процесу та виконання судових рішень, цей шлях був складним і багатовимірним. Водночас найбільшої актуальності сьогодні набувають питання, пов'язані з транскордонним виконанням судових рішень в державах ЄС, що потребує подальшого наукового осмислення та комплексних досліджень у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>
2. Вільчик, Т. Б. Європейські стандарти виконавчого провадження. *Forum Prava*. 2023. 75(2), С.6–18. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7699510>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Ізарова І. О. Теоретичні засади європейського цивільного процесу : монографія. Київ : ВД Дракор, 2015. 335 с.
5. Мальський М. М. Теоретичні основи міжнародного виконавчого процесу : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2020. 494 с.
6. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
7. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Теорія виконавчого процесу та її понятійний апарат. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 64. С. 346-351. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.63>; Фурса, С. Я., Фурса, Є. І. Система науки виконавчого процесу: актуальні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 72. С. 177–182. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.30>
8. Виконавче провадження : підручник / за ред. Н. Ю. Голубевої. Одеса : Фенікс, 2020. 460 с.
9. Case of Hornsby v. Greece (Application no. 18357/91). Judgment. Strasbourg. 19 March 1997. Court of Human Rights : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58020>
10. Case of Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine (Application no.№ 40450/04). Judgment. Strasbourg. 15 October 2009 Court of Human Rights : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-204728%22>
11. Черняк Ю.В. Уніфікація норм міжнародного цивільного процесу: проблемні питання теорії і судової практики вирішення сімейних спорів: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2019. 441 с.